

7. Migrația internațională a cetățenilor români după 1989

Horváth István

7.1. Mișcări migratorii în perioada comunistă

Regimul comunist a instaurat un control sever al populației în termeni de mobilitate internațională, constând într-un regim restrictiv al pașapoartelor și în anatemizarea acelor care doreau sau (prin diferite mijloace mai mult sau mai puțin licite) reușeau să părăsească țara și să se stabilească în străinătate. Scopul era (ca în mai toate țările blocului comunist) de a evita emigrarea în masă a cetățenilor, ce ar fi discreditat regimul atât în exterior, cât și în interior (Mueller, 1999, p. 702). În pofida acestui regim de îngrădire, emigrarea în perioada comunismului nu a fost deloc ne semnificativă (vezi tabelul 1). Au funcționat câteva căi majore prin care cei care doreau (și aveau noroc) puteau să părăsească țara : migrația etnică, emigrarea legală (de exemplu, reunificările familiale), respectiv **migrația iregulară**, prin apel la instituția azilului politic. Dintre aceste căi de emigrare, cea mai semnificativă (în termeni de volum) a fost migrația etnică – mai precis, emigrarea evreilor și a germanilor din România.

Tabelul 1. Emigrarea din România înregistrată oficial România în perioada 1957-1990

Anul	Emigranți înregistrați oficial	Anul	Emigranți înregistrați oficial	Anul	Emigranți înregistrați oficial
1957	2.464	1969	3.614	1981	20.886
1958	19.477	1970	12.190	1982	24.374
1959	12.462	1971	5.090	1983	26.300
1960	16.103	1972	7.330	1984	29.894
1961	25.527	1973	11.719	1985	27.249
1962	12.160	1974	12.368	1986	26.509
1963	13.571	1975	10.701	1987	29.168
1964	30.121	1976	9.336	1988	37.298
1965	11.278	1977	17.810	1989	41.363
1966	4.521	1978	19.780	1990	96.929
1967	1.684	1979	17.084		
1968	1.010	1980	24.712		

Sursa : SOPEMI (1994, p. 146).

O parte din literatura de specialitate consideră migrația etnică (inclusiv cea originară din România) un caz particular al migrației forțate (Münz, 2002 ; Stola, 1992), deci ca pe o

migrație determinată de anumite presiuni (directe sau indirecte) sau circumstanțe negative cu care se confruntă o anumită minoritate etnică. Cu toate că această modalitate de a interpreta migrația etnică (ca migrație forțată sau cel puțin generată de circumstanțe negative) este destul de proeminentă în literatura de specialitate, migrația etnică a evreilor și a germanilor din perioada comunistă necesită o interpretare mai nuanțată. În acest sens, putem invoca analizele lui Rogers Brubaker (1995, 2009, 2010) despre rolul etnicității în migrație și despre migrațiile etnice. Astfel, Brubaker consideră că migrația etnică din perioada comunistă, respectiv din perioada imediat următoare prăbușirii acestui regim ca rezultanta unei geometrii variabile a frustrărilor/constrângerilor și atracției/aspirației. Deci, în evaluarea acestor migrații etnice, pe lângă presiunile și experiențele negative suferite în România, trebuie luată în calcul și atracția reprezentată de țara de destinație. Mai mult, atitudinea proactivă a statelor de destinație (Israel și Germania), manifestată prin asistarea politică și economică a procesului de migrație și a emigranților prin politici favorabile (chiar preferențiale) de acordare a cetățeniei pentru coetnici imigranți din alte țări, a avut un rol aparte în luarea deciziei de emigrare. Și emigrarea evreilor și a germanilor din România trebuie privită în acest context. La decizia lor de pleca au contribuit atât condițiile sociopolitice care-i afectau pe majoritatea cetățenilor (indiferent de etnie), neliniștea generată de experiențele nefaste (mai mult sau mai puțin recente) datorate apartenenței lor la o anumită etnie, dar și atracția reprezentată de condițiile socioeconomice și identitare în țările de care erau atașate prin afilierea lor etnică. Dar și statele de destinație erau motivate ideologic (poate, sub anumite aspecte, și interesate) să motiveze statul român să permită emigrarea coetnicilor lor cetățeni români (pentru evrei, vezi Ioanid, 2005 ; pentru germani, vezi Münz, Ohliger, 2001). Acesta a fost contextul în care, în perioada 1948-1989, aproximativ 270 de mii de evrei au plecat din România în Israel (Bines, 1998, p. 94), iar alții în Statele Unite. Tot așa, începând din 1977 până la căderea comunismului, un contingent anual variind între 11 și 13 mii de germani (în total, 170-180 de mii) au părăsit România, emigrând în Republica Federală Germană (Poledna, 2001, pp. 126, 226).

În a doua parte a anilor '80 se conturează anumite procese care, sub unele aspecte, prefigurează valul de emigrare de la începutul anilor '90. În perioada comunismului, începând din anii '60 statele occidentale adoptă o politică de azil deschisă solicitanților veniți din blocul comunist. Politica se baza pe presupunția că relativ puțini o să apeleze la această instituție (datorită politicilor restrictive de emigrare a țărilor comuniste) și că solicitații (datorită represiviunilor la care pot fi supuși în țările lor de origine) nu vor putea fi refuzați (Appelyard, 2001, p. 11). Până în anii '80, logica respectivă a funcționat, în sensul că, într-adevăr, relativ puțini au putut apela la această instituție. Anii '80 au adus o schimbare în această dinamică ; începând cu 1983, numărul cererilor de azil depuse în statele din vestul Europei au început să crească vertiginos (Freeman, 1992, p. 1155). Această creștere s-a datorat, printre altele, și contextului politic specific apropierea sfârșitului blocului comunist și a avut reverberații și în cazul României. Astfel, față de 2.476 de cereri de azil depuse de cetățeni români în statele din vestul Europei (SUA și Austria) în 1980, numărul solicitărilor de azil depuse în 1989 a crescut de peste șase ori, la 14.864 (UNCHR, 2001). În decursul acestui deceniu (cu precădere în a doua parte), aproape 55 de mii de cetățeni români au solicitat azil în Occident (Horváth, 2005, p. 23) La aceștia se adaugă aproximativ 40 de mii de etnici maghiari care începând cu 1987 s-au refugiat în Ungaria, unde, tocmai datorită situației lor extralegale, s-a adoptat legislația necesară acordării azilului (Horváth, 2005, p. 55). Această dinamică este un indicator al acumulării unor tensiuni majore, o creștere semnificativă a potențialului migrator al societății românești. Odată cu schimbarea regimului emigrării, de la începutul anilor '90, foarte mulți au avut oportunitatea să încerce să pună în aplicare proiectele lor de emigrare.

7.2. Regimuri migratorii și cauze determinante ale emigrării cetățenilor români în ultimele două decenii

Prin *regim migrator* înțelegem conjunctura specifică a posibilităților de traversare a frontierelor și oportunitățile de încorporare în societățile de destinație ce determină în mod probabil evoluția carierei de emigrant. Formulată mai detaliat, un regim migrator înseamnă, în primul rând, posibilitatea de a ieși din țară (accesul la pașaport, diferite filtre aplicate celor care doresc să iasă, costurile călătoriei etc.), iar în al doilea rând, posibilitatea de a intra în diferite țări de destinație (regimul vizelor, regimul trecerii frontierei etc.). Odată ajuns la destinație, se pune problema încorporării posibilităților de a obține un status legal de rezident (respectiv durata șederii legale) sau, în cazul unor șanse reduse de legalizare a statusului de emigrant, a șanselor (riscurilor de expulzare) de rezidență de durată, ca imigrant ilegal/iregular (Horváth, Anghel, 2009a, p. 19).

Regimul migrator românesc din perioada comunistă era caracterizat de limitarea extremă a ieșirilor din țară. Accesul la pașapoarte nu era un drept, ci un privilegiu, eliberarea lor fiind strict controlată de Securitate printr-un organism specializat al Ministerului de Interne. Chiar dacă se aproba eliberarea lor pentru o călătorie în străinătate, documentul trebuia restituit imediat după întoarcerea în țară. De asemenea, trecerea frauduloasă a frontierei era o întreprindere riscantă. Pe de o parte, sancțiunile aplicate erau extrem de severe: închisoare între 3 și 10 ani (ca termen comparativ, acum, sancțiunea este între 2 luni și 2 ani); pe de altă parte, riscurile extralegale aplicate erau și ele destul de descurajatoare. Nu ne referim doar la violența fizică (chiar împușcarea) aplicată de grăniceri, ci și la diferitele alte sancțiuni promovate de regim, cum ar fi ostracizarea celor care încercau trecerea frauduloasă (limitarea accesului la anumite poziții sociale)¹.

Deci puțini ajungeau în țări în care emigrarea era posibilă și dezirabilă. Majoritatea acestor state nu restricționau în mod deosebit intrarea cetățenilor români pe teritoriul lor. Chiar dacă impuneau un regim al vizelor, odată ajunși la graniță, se putea solicita azil politic; acesta implica legalitatea rezidenței, dar și anumite drepturi și forme de asistare care să faciliteze traiul și, în perspectivă, integrarea. Pe scurt, regimul emigrării în România comunistă era caracterizat prin: posibilitatea extrem de limitată a ieșii din țară și de a ajunge la destinații dezirabile; dificultăți minime de intrare în țările dorite de destinație; integrare mai mult sau mai puțin asistată.

În 1990, una dintre primele măsuri luate de guvernarea tranzitorie din România a fost liberalizarea regimului pașapoartelor. Dreptul de a deține pașapoarte și de a ieși din țară depindea numai de posibilitățile financiare, fiindcă nici intrarea în multe țări occidentale nu a fost restricționată printr-un regim de vize. Astfel, mulți s-au angajat în diferite tipuri de mobilități internaționale. Foarte mulți foloseau pur și simplu această libertate pentru a călători, iar alții combinau călătoria cu „comerțul de valiză” (Diminescu, 2009, p. 46). Dar un număr considerabil de cetățeni români încercau să reproducă modelul de emigrare ce a funcționat în comunism: făcând apel la instituția azilului, doreau să obțină un status legal și, cu timpul, rezidență legală, emigrare definitivă în Occident. Între 1990 și 1994, cetățenii români au depus 350 de mii de cereri de azil, majoritatea în Germania (Horváth, Anghel, 2009b, p. 388). În noul context de după 1989, atitudinea autorităților din Occident s-a schimbat semnificativ. Cu toată ambivalența tranziției din România după căderea Cortinei de Fier, respectiv dispariția clivajului ideologic dintre capitalism și comunism, calitatea de victime ale unui regim politic asupritor era tot mai dificil de argumentat și nicidecum justificabilă

1. În cazul în care reușeau să fugă din țară, riscul ca membrii de familie rămași acasă să fie supuși unui tratament similar era considerabil.

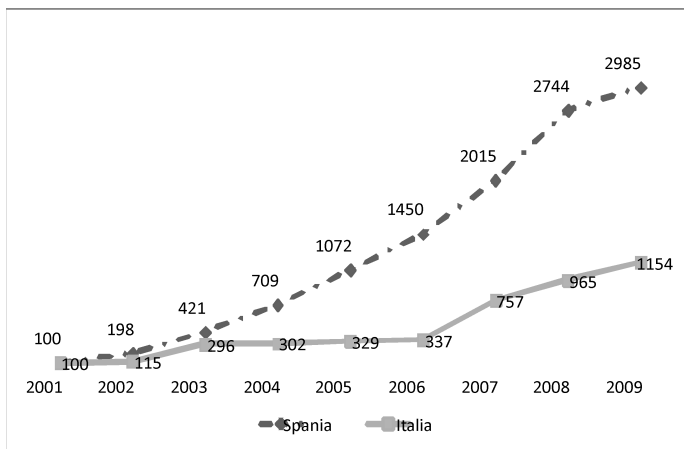
pentru o masă atât de mare de solicitanți de azil. Situația era agravată și de faptul că, în contextul multiplelor focare de criză din spațiul ex-iugoslav, sute de mii de refugiați sosiți din această regiune făceau apel la protecția și sprijinul material al statelor occidentale. Astfel, autoritățile occidentale deveneau din ce în ce mai rezervate în general față de azilanții proveniți din Estul Europei și în special față de cei sosiți din România. Comparativ cu solicitările depuse, un număr relativ redus de cetățeni români au primit statutul de refugiat. La finele anului 1992, Germania își reconsideră regimul azilului politic și, începând cu anul 1993, România începe să fie considerată o țară de origine sigură (Hailbronner, 1994, p. 163), ceea ce însemna că era considerată o țară în care drepturile umane și politice fundamentale sunt respectate și nu există teme (decât în mod excepțional) pentru a mai accepta cereri de azil din partea cetățenilor veniți din această țară. Pe scurt, între 1990 și 1992-1993, regimul migrator este caracterizat de liberalizarea ieșirilor din țară; intrările în anumite țări de destinație importante rămân posibile, dar statele occidentale sprijineau în mod excepțional încorporarea (în formele în care aceasta funcționa în comunism), devenind tot mai rezervate față de imigranții din Europa de Est.

În contextul valului de migrație ce a urmat după căderea Cortinei de Fier, statele Europei de Vest și-au redefinit în mod oficial și radical politicile față de imigrația din Estul Europei. Cel mai important aspect a fost reconsiderarea migrației internaționale în termeni de aspect al politicilor de securitate, ceea ce a implicat politici restrictive de intrare (un regim foarte strict de acordare a vizelor și securizarea granițelor), acorduri de readmitere pentru imigranți iregulari cu țările importante de proveniență și o armonizare a regimului de azil (și a unor aspecte ale politicilor de imigrare) la nivelul statelor occidentale (Boswell, 2003; Collinson, 1996). Toate aceste măsuri conturau spectrul unei Europe fortificate, care construiește rapid bariere protectoare față de imigranții indezirabili (Bade, 2004). Aceste măsuri ale statelor din vestul Europei începând cu anii 1993-1994 au generat un nou regim migrator pentru cetățenii români. Pe de o parte, nu sunt impuse impedimente serioase pentru ieșirile din țară, în schimb, majoritatea țărilor „Europei fortificate” mențin un regim destul de strict de intrare și majoritatea celor care doreau să muncească în aceste țări trebuiau să-și asume variate contexte de iregularitate a sejurului sau a rezidenței. Rămân deschise (e adevărat, pentru cei care dispun de un volum mai mare de capital economic și/sau cultural) pentru emigrare definitivă câteva țări de destinație cu politici de emigrare stabile și bine controlate (SUA, Canada, Noua Zeelandă). Tot pentru muncă, rămân accesibile câteva țări mai mult sau mai puțin dezirabile, atractive (Turcia, Israel, Ungaria). Practic, acest regim durează până la sfârșitul anului 2001.

Cu toate că sfârșitul perioadei este clar marcat de eliminarea (începând cu 2002) a obligativității vizelor pentru cetățenii români care doreau să intre în spațiul Schengen, perioada 1993/1994-2001 nu este deloc omogenă. În a doua parte a perioadei sunt semne care indică o schimbare a atitudinii unor state din Europa Occidentală față de emigrarea din România. Astfel, Germania semnează în 1999 un nou acord bilateral prin care permite migrația legală a forței de muncă sezoniere. Față de un acord similar semnat în 1992, cota anuală crește de la câteva sute de persoane la 17-18 mii pe an (Diminescu, 2005, p. 66). Pe la sfârșitul anilor '90, în unele țări din Uniunea Europeană (mai ales Italia), odată cu creșterea numărului de emigranți iregulari de origine română, apare și perspectiva legalizării șederii. Un exemplu relevant în acest sens a fost *amnistierea* în 1998 a imigranților iregulari care trăiau în Italia (posibilitatea oferită imigranților iregulari de a-și legaliza statusul de imigrant fără a suferi consecințe legale pentru iregularitatea rezidenței), context în care în Italia și-au regularizat (legalizat) statusul de rezident 24,1 mii de cetățeni români (SOPEMI, 2004, p. 71). Legalizări similare au avut loc și în Spania (în 1996, respectiv 2000), unde numai în doi ani (în 2000 și 2001) au putut dobândi statut de imigrant legal un număr total de 27,3 mii de cetățeni români (*ibidem*). După cum relevă literatura de specialitate, aceste legalizări

au avut un impact decisiv în formarea unor rețele care, în condițiile schimbărilor ulterioare, se vor dovedi deosebit de eficiente în atragerea de noi imigranți din România (Elrick, Ciobanu, 2009). Ca atare, chiar dacă în această perioadă nu s-a înregistrat o creștere spectaculoasă a volumului emigrației din România, mai multe semne prevestesc o tranziție a politicilor de imigrare în anumite țări de destinație (Baldwin-Edwards, 2005, p. 2).

La începutul anului 2002, cetățenii români sunt exceptați de vize pentru țările incluse în spațiul Schengen, ceea ce aduce o schimbare semnificativă în ceea ce privește regimul migrator al cetățenilor români. Incontestabil, posibilitatea de a intra într-o țară relativ nestincherit devine cea mai semnificativă schimbare, dar, așa cum reflectă datele statistice, și posibilitatea de a obține un statut legal (de rezident temporar sau chiar permanent) crește semnificativ, după cu se poate vedea și din figura 1.

Sursa datelor: pentru Spania, EUROSTAT (accesat pe 10 iulie 2011); pentru Italia, Ricci, 2010, p. 20. În 2001 erau înregistrați ca imigranți legali 26.776 de cetățeni români în Spania, respectiv 82.555 în Italia.

Figura 1. Rata creșterii imigranților români legali înregistrați în Spania și Italia în perioada 2001-2009 (2001 = 100%)

În Italia și în Spania, principalele două țări de destinație ale emigrării românești din noul mileniu, se înregistrează o creștere majoră a cetățenilor români înregistrați legal ca imigranți. Până în 2006, totalul de imigranți români se triplează, iar în Spania crește de 14,5 ori. Aceste date certifică faptul că regimul permisiv de intrare a fost dublat (cel puțin în aceste țări) și de un regim mai tolerant de acces pe piața forței de muncă, respectiv de un regim mai liberal de legalizare a statutului de imigrant.

Anul 2007 este anul intrării în UE a României și reprezintă începutul unei noi perioade, al unui nou regim migrator. Astfel, după liberalizarea intrărilor pe teritoriul țărilor din vestul Europei, intrarea pe piața forței de muncă devine și ea liberalizată (cu excepția unor țări care mențin pentru o perioadă limitată cote în ceea ce privește numărul cetățenilor români care pot accesa slujbe pe piața forței de muncă). Astfel, așa cum se vede și în graficul din figura 1, este observabilă o nouă creștere a numărului de emigranți înregistrați oficial. Foarte probabil că este vorba doar parțial despre creșterea numărului plecărilor din țară, căci o parte dintre cei care deja erau plecați au folosit noul context legal pentru a-și formaliza poziția pe piața forței de muncă, respectiv pentru a-și legaliza șederea în țările majore de destinație a migrației românești.

Tabelul 2. Regimuri migratorii pentru cetățenii români din anii '80 până în 2007 în relația cu statele din Vestul Europei (sinteză)

Perioada	Ieșirea din țară	Intrarea în țară	Rezidența	Observații
Comunism	Limitată, strict controlată	Regim de vize	Statusul legal de rezident putea fi obținut (apel la azil).	Instituția azilului politic reprezenta o formă de eludare a limitărilor de acces
1990-1993/1994	Liberalizarea ieșirilor	Regim de vize	Statusul legal de rezident putea fi obținut (apel la azil).	Apel în masă la instituția azilului politic, mai ales de către emigranți motivați economic.
1993-1997/1998	Nu sunt limitări semnificative	Regim de vize, limitări severe	Posibilități sever limitate de a obține rezidență legală.	„Europa fortăreață”.
1998-2002	Nu sunt limitări semnificative.	Regim de vize, limitări considerabile.	Tranziția către politici mai relaxate de rezidență.	Conturarea unor noi destinații, formarea de rețele.
2002-2007	Nu sunt limitări semnificative.	Eliminarea regimului de viză.	Politici mai relaxate de acces pe piața forței de muncă și rezidență.	Creșteri semnificative ale numărului de emigranți.
După 2007	Nu sunt limitări.	Control minim.	Libertatea de a accesa piața forței de muncă.	Creșteri semnificative ale stocului de emigranți.

7.3. Cauze schimbătoare ale emigrării din România

După cum am arătat anterior, schimbarea regimului migrator din România de la începutul anului 1990 (liberalizarea regimului de pașapoarte) a constituit contextul emergenței migrației în masă, care s-a constituit ca un fenomen social major al perioadei postcomuniste. Trebuie reiterat însă faptul că nu liberalizarea regimului pașapoartelor a constituit cauza; anumite tendințe ce s-au manifestat pregnant în a doua jumătate a anilor '80 arată clar că potențialul migrator din cadrul societății românești era deja în creștere. Astfel, considerăm că amplificarea potențialului migrator din a doua jumătate a anilor '80 se poate explica într-un model de cauzalitate cumulativă (Massey, 1990), în care contextul demografic, socioeconomic și politic au jucat deopotrivă un rol semnificativ.

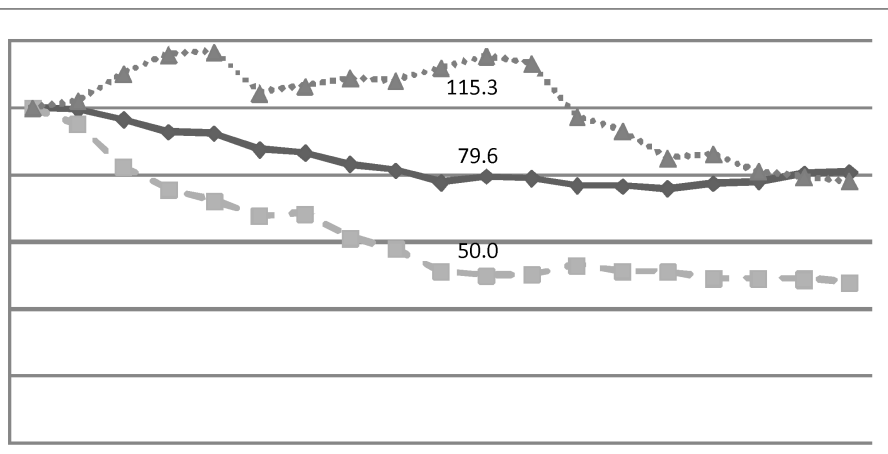
În ceea ce privește contextul demografic, trebuie pornit de la situația specifică a evoluției demografice românești, mai concret, de la problema integrării sociale a „decreșterilor”. Este cunoscut faptul că, datorită decretului de interzicere a avorturilor din 1966, numărul nașterilor vii s-a dublat în 1967 față de cei născuți în 1966 (a crescut de la 273.678 la 527.764), iar acest ritm crescut s-a menținut o perioadă. Cert este că volumul cohortelor născute în a doua parte a deceniului a fost cu 50-60% mai mare decât al celor născute în prima jumătate a anilor '60 (Rotariu, 2003, pp. 343-345). A doua jumătate a anilor '90 reprezintă perioada în care aceste cohorte ar fi trebuit să devină adulți în sens sociologic, și anume să devină independenți economic de familiile de origine, respectiv să-și întemeieze propria gospodărie și propria familie. Contextul economic din a doua jumătate a anilor '80 era cu totul defavorabil; ca atare, resursele necesare susținerii acestui proces erau din ce în ce mai limitate. Sunt suficiente două exemple pentru întemeierea acestui argument: evoluția situației locative și cea a încorporării la nivelul învățământului universitar.

În perioada comunismului, accesul la o locuință se făcea în mod predominant (în proporție de 92-93%) în sistem redistributiv, prin alocare din fondul de locuințe construite din bugetul public. În a doua jumătate a anilor '80, bugetul alocat construirii locuințelor (și în mod consecvent cel al locuințelor construite din fonduri publice) descrește semnificativ, cu până la 40% (Georgescu, 1995, p. 315). De asemenea, numărul de studenți la 10 mii de

locuitori descrește considerabil : dacă pentru anul de învățământ 1980/1981 valoarea acestui indicator era de 87, ea scade până la 68 pentru anul universitar 1987/1988 (Horváth, 2005, p. 29). Deci tocmai în perioada în care aceste cohorte trec de vârsta de 20 de ani, ele se confruntă cu posibilități sever limitate de a avea acces la o locuință și cu posibilități foarte reduse de a avea acces la învățământ superior¹. Ar mai putea fi invocat și șomajul, mascat prin impunerea unor mobilități ale forței de muncă, prin dirijarea surplusului de forță de muncă spre marile investiții ale perioadei, dar acesta ar necesita un spațiu de care nu dispunem aici. Cert rămâne faptul că atât a doua jumătate a anilor '80, cât și anii '90 au reprezentat un context extrem de defavorabil în ceea ce privește aceste categorii, confruntate cu dificultățile inerente întemeierii unei existențe specifice condiției de adult.

Nici contextul politic nu era promițător. Regimul ceaușist era descurajant nu numai din perspectiva practicilor utilizate pentru a controla societatea, cât mai ales datorită faptului că era în total contratimp cu evoluțiile politice (dar și sociale și economice) din celelalte țări ale blocului comunist, în care anumite forme ale liberalizării au condus la o viață publică și cotidiană mult mai relaxată decât în țara noastră (Chirot, 1986, pp. 266-270). Nici perioada de tranziție nu a indus o emulație pozitivă la nivelul societății, excepționalismul românesc (Linz, Stepan, 1996 ; Tismăneanu, 1997, pp. 344-365) alimentând mai degrabă o perspectivă incertă asupra viitorului decât sensul unei evoluții posibil favorabile.

Aceste contexte au avut ca rezultat conturarea câtorva contingente cu mare risc de emigrare, insuficient integrate în structura societății românești, în ceea ce privește angajamentele private (viața de familie) și situația socio ocupațională. Politicul (indiferent de sistem) a fost incapabil să promoveze politici publice eficiente sau perspective de viitor încurajatoare ; ca atare, multe persoane din aceste contingente erau în situația în care emigrarea nu era o problemă de calcul al costurilor și beneficiilor, ci doar o problemă de oportunități. Poziția lor devine și mai șubredă în contextul restructurărilor economice specifice deceniului 9.

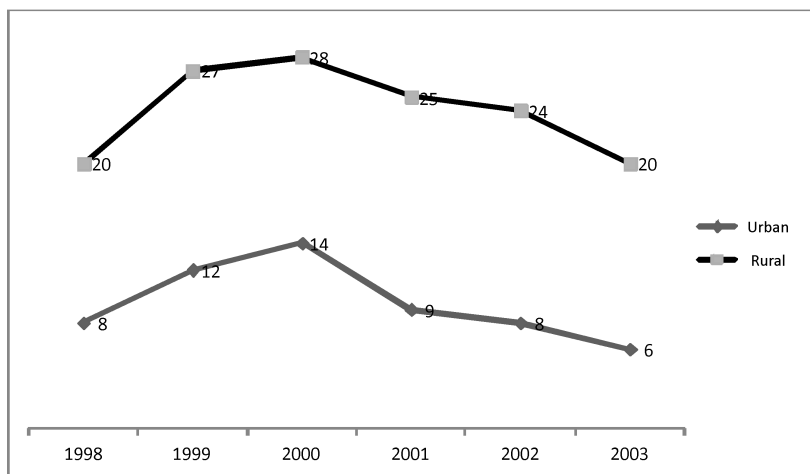

Sursa : INSSE – TEMPO Online. În 1990, totalul angajaților din economie era de 10.840 de mii de persoane. În sectorul primar lucrau 3.803 mii de persoane, iar în sectorul secundar 3.116 mii de persoane.

Figura 2. Rata volumului personalului angajat în economie, respectiv în sectorul primar și în cel secundar (industrie) al economiei (1990 = 100%)

1. În România comunistă, gradul de intrare în învățământul universitar avea cel mai scăzut nivel din Europa. Dar reducerea numărului de locuri la universități în a doua jumătate a anilor '80 a înrăutățit și mai mult soarta acestor cohorte. Din păcate, nu am avut acces la indicatori mai specifici, cum ar fi gradul de cuprindere a populației de 19-23 de ani și peste în învățământul superior (postsecundar), mult mai ilustrativ pentru ilustrarea condiției specifice a acestor cohorte.

Tranziția economică a generat un alt context, determinând multe categorii să considere migrația o oportunitate de a obține resurse necesare menținerii traiului cotidian sau susținerii materiale a statusului social. Trecerea la economia de piață a constituit nu o simplă restructurare (o trecere a angajaților dintr-un sector în altul), ci o reducere radicală a populației active (Dăianu, 2001 ; Earle, 1997). Astfel, într-un deceniu (între 1989 și 1999), numărul angajaților s-a redus cu 2,9 milioane de persoane, reducerea fiind drastică în industrie, unde, într-un singur deceniu, numărul angajaților aproape că s-a înjumătățit (Berevoescu, Stănculescu, 2003, p. 305). Începând cu 1991, șomajul a cunoscut o creștere rapidă, rezultând pe la mijlocul deceniului un număr de șomeri relativ stagnant, deci un volum semnificativ de persoane aflate în șomaj pentru o perioadă îndelungată de timp, cu puține șanse de reangajare (Earle, Pauna, 1998, pp. 206, 232). O atare evoluție a capacității economiei de a susține forța de muncă a provocat schimbări spectaculoase în termeni de mobilitate teritorială. În anul 1993, populația de navetiști (aproximativ 900 de mii de persoane la sfârșitul anilor '80) se reduce drastic cu până la 40% (Ronnas, 1996, p. 25). Astfel, un număr considerabil de gospodării rurale, a căror stabilitate economică se sprijinea pe doi piloni, munca în industrie a unui membru din familie și exploatarea gospodăriei familiale, este redusă numai la agricultura de subsistență. Dar volumul celor care sunt presați la o situație economică aflată relativ la limită crește și mai mult. Începând cu 1992, numărul persoanelor care se mută de la oraș la sat începe să crească, iar în 1997 această formă de mobilitate internă devine dominantă ca pondere, rezultând o creștere a populației rurale și a celei care se ocupa cu agricultura (vezi figura 2), majoritatea practicând doar o agricultură de subsistență (Ghețău, 2009, pp. 36-37). Practic, în decursul anilor '90, o parte considerabilă a populației perdante a tranziției economice se retrage în zonele rurale, contribuind la creșterea stocului persoanelor marginale ca poziție în noua ordine a organizării sociale a resurselor de muncă din România. Desigur, această marginalitate a accesului la muncă nu este specifică doar zonelor rurale, fiind deopotrivă un fenomen urban, doar că în zona rurală se manifestă mai cu pregnanță și devine un fenomen durabil, care, în pofida unor tendințe economice mai favorabile, tinde să persiste (Macours, Swinnen, 2008). După cum se poate observa din datele prezentate în figura 3, ponderea sărăciei în mediul rural rămâne mai mare decât în cel urban; chiar și în contextul creșterii economice din prima jumătate a primului deceniu al noului mileniu (când, per total, ponderea sărăciei a scăzut), diferența dintre urban și rural nu s-a redus; dimpotrivă, s-a amplificat.

Sursa datelor : Alam *et al.*, 2005, p. 244. Pragul sărăciei : un venit mai mic de 2,15 dolari pe zi/persoană.

Figura 3. Ponderea săracilor în zonele urbane și rurale din România între anii 1998 și 2003

Așadar schimbările de structură economică induc o „trimiteră în rezervă” (metaforic vorbind) a unei părți semnificative a populației active din România, o condiție care este reiterată și prin procesul de mobilitate în direcția unor zone rurale, ceea ce pe termen scurt oferă alternativa subzistenței (mai mult sau mai puțin) decente, fără ca pe termen lung să fie neapărat o alternativă viabilă. Nu este o exagerare să considerăm că, în condițiile transformărilor economice ale anilor '90, se creează un excedent relativ de populație, care nu se poate reintegra în sistemul economic nou conturat și care are alternative limitate: se poate conforma (adaptându-și modul de viață la resursele aflate la dispoziție), poate protesta (încercând să determine politicul să promoveze măsuri de natură să schimbe contextul socio-economic) sau poate „dezerta”¹, poate ieși din circumstanțele economice defavorabile, încercând să găsească niște contexte existențiale mai favorabile. Se pare că migrația s-a conturat ca răspunsul dominant la această situație. Rămânând în sfera celor trei opțiuni strategice, putem aprecia că migrația din România, pe lângă valențele ei economice evidente, a avut și o funcție politică majoră, acționând ca o supapă de siguranță; categoriile care prezentau riscul de a constitui grupuri de presiune politică au ieșit din sistem, astfel că migrația a contribuit și la menținerea unei anumite stabilități politice (Horváth, 2007).

Prin urmare, contingentelor de „decreței” li se adaugă alte categorii socioprofesionale afectate de tranziție aflate la marginile unui sistem economic contractat semnificativ, a cărui revigorare relativă nu a însemnat neapărat și o creștere semnificativă a capacității de includere în sistemul structurat al resurselor de muncă a unei părți semnificative a populației active.

O a treia cauză a emigrației (mai precis, una care se articulează în timp) este însăși migrația. Fie că ne încadrăm terminologic în teoria rețelelor, fie în cadrul conceptual al culturii migrației, putem identifica unele transformări semnificative la nivelul societății românești care să justifice considerarea migrației ca un factor care, în mod direct sau indirect, a devenit un element de propagare, de menținere a emigrației din România.

Rețelele migratorii funcționează ca o formă a capitalului social, constând în legăturile dintre cei aflați în anumite țări de destinație și cei dintr-o anumită regiune de origine, legături guvernate de un set de obligații reciproce, derivate din raporturi de rudenie, prietenie sau de orice alt tip care implică anumite tipuri de obligații definite în termeni informali (Massey *et al.*, 1993, p. 448). Prin aceste rețele, pe de o parte, sunt furnizate informații relevante pentru cei care consideră migrația o opțiune, iar pe de altă parte, se formează conexiuni ce pot fi mobilizate, utilizate în contextul în care cineva se angajează în migrație. Cei care doresc să emigreze pot accesa prin intermediul acestor rețele resurse materiale sau de altă natură ce reduc costurile migrației. De asemenea, „capetele de pod” (legăturile comunitare transfrontaliere) din țările de destinație pot oferi imigranților conexiuni cu piața forței de muncă din țara de destinație, îndrumări privind soluționarea unor probleme de natură legal-administrativă etc.

Astfel, rețelele funcționale, prin faptul că oferă resurse materiale (de exemplu, bani de împrumut pentru perioada de început a migrației), servicii gratuite (de exemplu, cazare, mediere în relația cu angajatorii), consultanță pentru gestionarea unor probleme (de exemplu, procedurile care trebuie îndeplinite pentru a legaliza rezidența), transferul unor legături sociale utile (de exemplu, ajută la formarea unor legături utile cu alți emigranți), reduc riscurile și costurile migrației ulterioare formării rețelelor. Literatura de specialitate consemnează formarea și funcționarea unor asemenea rețele pentru mijlocul anilor '90 (Diminescu, 1996; Potot, 2000; Radu, 2001; Serban, Grigoras, 2000) și eficiența lor în timp (în sensul de

1. Pentru cei care cunosc lucrarea de referință a lui Hirschman, trimiterea este evidentă. Am ales să nu cităm această sursă pentru că folosim în sens mai extins modelul conceptual-analitic propus de autor (și nu avem spațiul necesar elaborării modului specific în care o facem), respectiv pentru că această abordare a devenit deja de notorietate, trimiterea bibliografică devenind, în anumite contexte (cum este și cel de față), superfluă.

atragere a altor emigranți), fiind reiterate mai târziu (Anghel, 2009 ; Bleahu, 2005 ; Boswell, Ciobanu, 2009 ; Cingolani, 2009 ; Elrick, Ciobanu, 2009). Impactul structurant al acestor rețele asupra migrației a fost amplificat de dezvoltări în domeniul infrastructurii de asistare a proceselor ce se desfășoară în cadrul rețelelor : organizarea unor rețele ample de transport (curse de autocare, curse aeriene low-cost), facilitarea și extinderea comunicării prin tehnologii variate (ieftinirea telefoniei, extinderea accesibilității la internet și evoluția tehnologiilor de comunicare în și prin acest mediu). De fapt, acest mediu oferă posibilitatea configurării unor comunități virtuale de interese pe internet, prin intermediul cărora se produce cel puțin una dintre funcțiile specifice ale rețelelor sociale transnaționale : efectul de învățare, de transmitere a unor informații care pot contribui la reducerea costurilor și a riscurilor aferente situației de emigrant novice (Culic, 2010 ; Ferro, 2004).

Conceptul de „cultură a migrației” se referă la „modificări ale valorilor și ale percepțiilor culturale” determinate de experiențe migratorii anterioare și care apar în cadrul unei comunități cu o îndelungată istorie a migrației (Horváth, 2008). În asemenea situații, practicile migratorii de durată se pot transforma în repertorii comportamentale de referință, care orientează și motivează opțiunile actorilor sociali (Massey *et al.*, 1993, pp. 452-453). Astfel, datorită caracterului susținut și a impactului social amplu, se poate schimba raportarea la migrație (și emigranți). De exemplu, dacă la început migrația era considerată o întreprindere ieșită din comun (respectiv, emigranții erau considerați aventurieri), cu timpul, acest model poate deveni referențial și exemplar pentru anumite categorii. Migrația ca formă de inovare socială poate fi privită (la începuturi) cu anumite rezerve, dar succesul emigranților poate fi un factor care să o transforme într-o alternativă acceptabilă chiar preferabilă. Deci migrația susținută poate produce aspirații adaptative ce mențin pentru perioade îndelungate (chiar și în cazul în care factorii ce au determinat inițial procesul dispar) migrația ca model/context de activitate și orientare economică (Horváth, Anghel, 2009a, p. 37).

Așadar migrația din România are o dublă cauzalitate profundă. Pe de o parte, are o componentă generațională : este vorba despre situația specială a contingentelor născute în a doua parte a deceniului 7 al secolului XX. Contextul în care aceste cohorte (mult mai voluminoase decât cele care le preced) ajung la vârsta de adult este unul extrem de defavorabil : criza de resurse specifică ultimilor ani ai socialismului real și existent din România, respectiv contextul specific începutului de tranziție economică nu prea au favorizat integrarea structurală a acestei generații. Pe de altă parte, restructurarea economică a dus la dezindustrializarea semnificativă a economiei românești, iar reorientarea în structura economică a forței de muncă disponibilizate s-a produs în mare parte spontan, nedirijat, retragerea relativ masivă către agricultură fiind mai degrabă o traiectorie forțată decât o opțiune strategică viabilă. Astfel, în anii '90 se constituie un strat semnificativ de populație activă cu șanse mult reduse fie de a avea acces la anumite segmente ale pieței forței de muncă (locuri de muncă formale și stabile pe termen lung), fie de a genera resurse suficiente pentru a reproduce un mod de viață specific aspirațiilor de status. Migrația se conturează relativ repede ca o alternativă viabilă pentru a gestiona onorabil aceste situații.

Cu toate acestea, regimul migrator ce a marcat deceniul 9 a fost unul destul de restrictiv, astfel că ieșirea pe anumite piețe externe ale forței de muncă se produce gradual și este influențată de doi factori : pe de o parte, schimbările intervenite la nivelul regimului migrator, iar pe de alta, efectele cumulate ale experiențelor migratorii din anii '90. După cum am arătat, către sfârșitul deceniului 9 se poate constata o deschidere a statelor din Occident în ceea ce privește cetățenii români. Efectele acestei deschideri (marcate de eliminarea obligativității vizelor în 2002 și integrarea în UE a României din 2007) sunt amplificate și de facilitarea migrației de către diferite instituții formale¹, dar mai ales de către rețelele informale

1. În ultimele două decenii au funcționat diferite forme de recrutare instituțională a forței de muncă pentru străinătate. România a semnat tratate bilaterale de mobilitate a muncitorilor sezonieri

structurate pe parcursul deceniului 10. În ceea ce privește continuarea migrației în a doua parte a primului deceniu al acestui mileniu, trebuie luate în calcul elemente ce țin de cultura migrației: fiind un fenomen răspândit, iar emigranții fiind văzuți ca inovatori de succes, pentru multe categorii, migrația tinde să devină un model, un context preferat de efort lucrativ.

7.4. Dinamica migrației

În abordarea migrației românești din ultimele două decenii trebuie pornit de la natura schimbătoare a fenomenului. Până acum, am utilizat destul de nediferențiat familia termenului „emigrant”, care pentru diferite perioade și categorii implicate în procesul de migrație acoperă realități total diferite. Deci, în primul rând, trebuie să facem un mic inventar al formelor de mobilitate internațională despre care vorbim.

Discrepanța între sistemele de clasificare oficiale folosite pentru a înregistra migrația și specificul migrației internaționale nu mai prezintă o noutate la nivelul literaturii de specialitate (Fassmann *et al.*, 2009; Horváth, Anghel, 2009a). Astfel, dincolo de specificul național de rigoare, sistemul funcțional de înregistrare a migrației la nivel internațional a construit categorii legal-administrative menite să distingă migrații în funcție de conformarea la rigorile administrative aplicate cetățenilor străini, respectiv scopul și durata rezidenței.

Această tipologie (care stă la baza diferitelor înregistrări statistice ale migrației) are câteva aspecte problematice majore, datorită cărora devine extrem de dificilă stabilirea dinamicilor migrației.

În primul rând, ele reprezintă o logică administrativ-legală care nu este neapărat conformă cu logica emigranților. Statele impun aceste categorii cu intenția de a controla migrația; deci cetățenii străini care doresc să intre și să activeze pe teritoriul unui stat sunt constrânși să încerce să se califice într-una dintre categoriile acestei grile administrative (dacă nu reușesc, atunci pot să-și asume condiția de imigrant iregular). Așa se ajunge că aceste persoane aplică pentru a fi incluse în categoriile legal-administrative pentru care consideră că au șansa să se califice, și nu pentru categoriile care sunt în concordanță cu planurile lor. De exemplu, o persoană care a plecat la începutul anilor '90 a solicitat azil în speranța că va primi statutul de refugiat (și, implicit, o rezidență permanentă), dar, în eventualitatea în care acesta i-a fost refuzat, ea poate să aplice pentru rezidență pe termen scurt, iar în cazul unui eventual eșec, ea poate să continue să trăiască ca imigrant iregular pe teritoriul statului, respectiv să aleagă altă destinație. Scopul ei poate să rămână realocarea definitivă în altă țară, fără ca să reușească să se califice într-o categorie legal-administrativă conformă cu obiectivul său. La acest aspect se mai adaugă și faptul că statele au practici destul de diferite de înregistrare și categorizare a emigrării, respectiv a imigrării, în sensul că înregistrarea unei persoane ca imigrant se face pe baza unor criterii diferite; unele nu iau în considerare deloc durata șederii, ci numai tipul de viză pe baza căreia indivizii sunt rezidenți pe teritoriul lor, iar altele consideră că numai după o ședere de durată (de la trei luni până la un an) o persoană poate fi considerată imigrant (Poulain *et al.*, 2006). În România, numai cei care sunt înregistrați că și-au stabilit domiciliul permanent în altă țară vor fi înregistrați ca emigranți.

(pentru o sinteză, vezi Diminescu, 2005). În 2002 s-a creat Oficiul pentru Migrația Forței de Muncă, care a funcționat ca principal mediator de forță de muncă în străinătate; tot atunci s-a elaborat legislația necesară funcționării unor oficii private de mediere a forței de muncă românești (Horváth, 2007). Dar, așa cum arată, pentru cazul Spaniei, Elrick și Ciobanu (2009), pe parcursul ultimului deceniu, aceste instituții formale de asistare a migrației au jucat un rol redus în structura migrației românești de după 2002, rețelele informale având un rol mult mai amplu.

În al doilea rând, obiectivul inițial al oricărui imigrant se poate schimba în timp. O persoană poate aplica pentru emigrarea în Canada, poate să obțină rezidență permanentă, dar să-și reconsidere decizia și să revină în România, fără ca acest lucru să fie consemnat administrativ. Invers, o persoană care inițial dorește să stea doar pe timpul studiilor într-o țară, după terminarea acestora, poate găsi un loc de muncă în țara respectivă, transformându-se în rezident permanent al acesteia. Prin aceste exemple nu susținem că forma și durata (planificată sau efectivă) a șederii în străinătate ar fi determinate doar de capricii personale sau de caracterul aleatoriu al biografiilor individuale; dimpotrivă, considerăm că schimbarea obiectivului strategic al migrației depinde de „geometria destul de variabilă [...] a (re) configurațiilor politicilor de imigrare a țărilor de destinație și de oportunitățile de pe piața forței de muncă” (Michalon, Nedelcu, 2010, p. 9).

Tabelul 3. O tipologie a migrație internaționale în funcție de logica administrativ-legală a înregistrării emigranților

Conformitatea cu așteptările legale	Scopul primar al migrației	Tipuri	Exemple
Regular	Solicitare de protecție	Azilanți (cerere de azil în deliberare)	Majoritatea solicitanților de azil din România după 1990, care nu au primit dreptul de azil, deci nici pe cel de rezidență, trecând eventual în rândul rezidenților ilegali.
		Refugiați (cerere de azil aprobată)	Majoritatea solicitanților de azil din România dinainte de 1990.
	Muncă	Admiși pe perioade predefinite (temporar/ sezonier)	Muncitori sezonieri care lucrează în cadrul acordurilor bilaterale româno-germane.
		Admiși nelimitat	Muncitorii români care lucrează în UE după 2007, unde, în principiu, pot avea rezidență atât timp cât sunt angajați legal.
	Alte scopuri	Studii, membri de familie ai unor imigranți.	Studentii români care studiază (sau care sunt angajați în programe de mobilități studențești) în străinătate sau părinții rezidenților români din străinătate care, pentru diferite perioade de timp, se mută la copii.
	Imigrație definitivă	Coetnici	Germanii plecați din România la începutul anilor '90 care, fiind considerați <i>Aussiedler</i> , au primit relativ repede cetățenia germană.
Imigranți clasici		Cei care participă cu succes la Loteria vizelor au posibilitatea de a se stabili în SUA și după o perioadă rezonabilă de timp pot dobândi și cetățenia.	
Iregular			Cetățenii români care pot fi incluși într-una sau mai multe dintre situațiile următoare : a) au intrat clandestin pe teritoriul unei țări ; b) nu îndeplinesc formele legale ale rezidenței ; c) desfășoară activități lucrative fără a se conforma criteriilor legale.

Sursa datelor : Bilborrow *et al.*, 1997, pp. 36-39.

În al treilea rând, date fiind aceste condiții de incertitudine (posibilitatea legalizării statusului, respectiv cel al consistenței opțiunii pentru condiția de emigrant), respectiv lipsa oricărei obligativități legale în acest sens în România, devine extrem de improbabil ca emigranții să facă vreun demers administrativ în România prin care faptul mobilității lor să fie

consemnat administrativ în țară. Lipsa obligativității acestei înregistrări, respectiv logicile diferite de categorizare a imigrării din alte țări, duc la discrepante majore între cifrele (românești) referitoare la emigrarea și imigrarea (cele din țările de destinație) cetățenilor români¹.

În aceste condiții, se impun câteva concluzii majore :

- a) Statisticile oficiale din România (ne referim la cele de după 1990) vor reflecta în mod excepțional emigrarea² din România, deci, pentru a reconstitui dinamica emigrației românești, trebuie să ne bazăm mai degrabă pe statisticile de imigrare din țările de destinație (emigranții fiind mai degrabă motivați să dobândească un statut legal în țara de destinație, decât să înregistreze plecarea din țara de origine).
- b) Statisticile țărilor de imigrație înregistrează numai situațiile în care un individ reușește să se califice pentru una dintre categoriile oficial administrative prin care se înregistrează condiția de imigrant. În cazul în care indivizii nu reușesc să se califice și optează pentru condiția de imigrant iregular, nu vom avea date nici în țările de destinație. Dat fiind caracterul migrației românești din anii '90, aceste statistici ne pot oferi doar informații limitate despre dinamica migrației.
- c) Chiar dacă emigranții români sunt luați în evidențe, nu vom putea ști exact cum să-i considerăm din punct de vedere al orizontului temporar al procesului de mobilitate. Singurul fapt sociologic deductibil pe baza statisticilor rămâne absența lor momentană din țară, dar, dincolo de încadrarea lor în statistici, rămâne deschisă întrebarea : cum pot fi ei considerați : cetățeni români care sunt rezidenți temporar ai unui alt stat sau emigranți aflați în proces de relocare definitivă ?

Cu toată relativitatea datelor pe care le avem la îndemână, putem stabili câteva tendințe generale în ceea ce privește variatele tipuri de mobilități internaționale din ultimele două decenii ai cărui protagoniști au fost cetățenii români.

Pe de o parte, în această perioadă a funcționat aproape neîntrerupt relocarea definitivă a diferitelor categorii. Există situațiile de migrație etnică a germanilor mai ales, dar și a maghiarilor din România, care, în diferite perioade și cu diferite mijloace, a fost asistată sau facilitată în anumite forme de Germania, respectiv Ungaria. Astfel că statisticile de imigrare din Germania înregistrează pentru deceniul 10³ un flux de etnici germani totalizând 186 de mii de persoane (Tompea, Năstuța, 2009, p. 222). În Ungaria, între 1993 și 2007, aproximativ 76,5 mii de cetățeni români (90% de etnie maghiară) au obținut cetățenia maghiară (Gödri, 2009, p. 119), iar la sfârșitul anului 2010 numărul cetățenilor români cu permis permanent de rezidență în Ungaria (imigranți pe termen lung) era de peste 27,5 mii⁴. Deci, pe baza acestor date, se poate estima cu siguranță că numărul celor relocați în Ungaria a fost în jur de 100 de mii de persoane.

Pe de altă parte, a existat o emigrare către țări cu politici de imigrare ce favorizează relocarea definitivă : Statele Unite ale Americii, Canada și parțial Australia și Noua Zeelandă. Statisticile de imigrare ale SUA scot în evidență un număr de 104 mii de cetățeni români

1. Astfel, spre exemplu, în perioada 1990-2004, statisticile românești înregistrează 150.262 de emigrări în Germania, pe când tot pentru această perioadă statisticile din Germania au înregistrat 758.177 de imigrări ale cetățenilor români (Tompea, Năstuța, 2009, p. 222).

2. Numai dacă acest fapt implică și declararea oficială a schimbării domiciliului (criteriul de înregistrare oficial al emigrației utilizat de INSSE).

3. Până la începutul noului mileniu, această migrație se poate considera încheiată. Pe de o parte, politicile favorabile imigrării cetățenilor străini de origine germană se schimbă, iar pe de alta, numărul germanilor din România pur și simplu se epuizează.

4. Pe baza datelor statistice comunicate de Oficiul pentru Imigrări și Cetățenie al Ministerului de Interne ungar (*Kiadványfüzet 2009-2010*), <http://www.bmbah.hu/statisztikak.php> (accesat pe 15 decembrie 2011).

care au obținut statutul de rezident permanent în perioada 1990-2010¹. Pentru Canada, numărul cetățenilor români care au primit viza de ședere permanentă între 1990 și 2010 a fost cu puțin peste 80 de mii (Culic, 2011).

În afară de această categorie a celor probabil relocați definitiv, mai putem identifica mișcări migratorii pentru muncă ce au presupus și presupun o ședere mai susținută pe teritoriul anumitor țări. Din câte am arătat în prima parte a articolului, în ultimele două decenii s-au schimbat mai multe regimuri care au influențat strategiile migratorii ale românilor (din punctul de vedere al formelor legale ale rezidenței, respectiv al orizontului temporar al șederii). Astfel că putem distinge două straturi distincte: migrația pe termen scurt, care de regulă nu depășește un an (migrația sezonieră, temporară, circulatorie), respectiv migrația pe termen lung, implicând o rezidență legală, susținută, mai lungă de un an, cu perspectiva de a fi prelungită pe o perioadă nedefinită.

Muncitorii sezonieri temporari, prezenți în cadrul unor scheme oficiale de mobilitate, sunt de obicei recrutați oficial pentru perioade precis delimitate, eventual, în cadrul unor acorduri bilaterale interstatale și, oricum, în cadre legale bine definite și de obicei restrictive (Diminescu, 2005). Numărul celor implicați în asemenea scheme de migrație reglementate oficial a fost relativ redus; conform rapoartelor oficiale, acesta era de câteva mii de persoane pe an la începutul anilor '90 (European Committee on Migration, 1996, pp. 35-39) și nu a crescut semnificativ nici până la începutul noului mileniu. Anumite tendințe de creștere au început să fie observabile pe la mijlocul primului deceniu al noului mileniu. În 2006, peste 53 de mii de locuri de muncă au fost mediate de Oficiul pentru Migrația Forței de Muncă și un alt număr considerabil de către operatorii privați². Munca sezonieră (temporară, de scurtă durată) în forme prearanjate și/sau scheme oficial reglementate (oficii de mediere a forței de muncă) a ajuns la cote semnificativ mărite în ultimii ani, susținând o migrație temporară a forței de muncă ce comportă elemente care fac probabilă existența unui pattern de migrație circulatorie specific unui segment semnificativ al populației României. Astfel, mass-media anunță un volum mărit de muncitori sezonieri români pentru Germania (și nu numai), pentru această țară, numărul muncitorilor sezonieri români apropiindu-se în 2011 de cifra de 100 de mii (Varga, 2011). De exemplu, în perioada 2006-2010, numai pentru SUA au fost eliberate 22,2 mii de vize J1 (vize care nu permit rezidența permanentă, ci doar una limitată și muncă sezonieră) pentru cetățeni români³.

În schimb, munca sezonieră (temporară) fără forme contractuale prearanjate, ce se desfășoară în contexte iregulare sau la limita legalității, a constituit o strategie de viață pentru mulți români în anii '90 (Sandu, 2000a). Astfel, Dumitru Sandu identifică în 2001, doar în zona rurală, aproximativ 320 de mii de români (200 de mii **absenți**, iar 120 de mii **prezenți**) care aveau practici migratorii ce se pot înscrie în acest pattern (Sandu, 2000b, pp. 18-19). Pe baza unui sondaj efectuat în 2001, s-a estimat că, în perioada 1990-2001, din aproximativ 17% dintre gospodăriile din România, cel puțin o persoană a lucrat o perioadă (mai scurtă sau mai lungă) în străinătate. De asemenea, s-a apreciat că în perioada respectivă (2002-2003), în fiecare an, din fiecare a zecea gospodărie din România, câte o persoană se angaja într-o formă de mobilitate internațională periodică (Lăzăroi, 2004, p. 18).

Cu toate că datele de mai sus relevă o propensiune crescută pentru diferite forme de mobilitate internațională a cetățenilor români și o relativă răspândire a emigrației românești

1. Date publicate în anexa anuarului despre imigrare a departamentului de statistică din cadrul Oficiului de Imigrări al SUA (Office of Immigration Statistics, 2011), <http://www.dhs.gov/files/statistics/publications/yearbook.shtm> (accesat pe 15 decembrie 2011).
2. Vezi statisticile oficiale publicate despre migrația forței de muncă de către Ministerul Muncii din România în *Buletin statistic trimestrial în domeniul muncii și protecției sociale*, nr. 1(57), 2007, <http://www.mmuncii.ro/ro/191-view.html> (accesat pe 15 decembrie 2011).
3. Sursă online neoficială: <http://www.jobofer.org/countries/2010> (accesat pe 15 decembrie 2011).

la intrarea în noul mileniu (cel puțin un membru din fiecare a cincea gospodărie a lucrat o perioadă în afară, majoritatea în vestul României și anual 10% dintre gospodării aveau un membru care lucra în străinătate), fenomenul nu este reflectat de statisticile țărilor de destinație (țările occidentale dezvoltate membre OECD¹), ceea ce este firesc, în contextul în care înregistrarea statistică a imigranților se face numai dacă rezidența lor este legală și susținută (de regulă, dacă depășește un an). Astfel, statisticile OECD și ale Băncii Mondiale despre stocurile de imigranți din țările OECD relevă o creștere a stocului de imigranți de cetățenie română de la 286.842 în 1990² la 469.331 în 2000³. Aceste date, corelate cu extinderea fenomenului de mobilitate internațională a cetățenilor români de la sfârșitul anilor '90, reflectate de sondajele interne, reiterează încă o dată natura circulatorie a migrației din România, cel puțin până 2002.

„Imigranți pe termen lung” este un termen introdus în cadrul eforturilor sistemului de monitorizare a migrației internaționale din cadrul OECD de a standardiza datele statistice relevante. Astfel, se propune o definiție a imigrantului pe termen lung ca o persoană cu un statut legal care-i permite rezidența susținută pe teritoriul unei țări și este *de facto* rezident al țării respective (SOPEMI, 2006, pp. 26-32). Pentru analiza unui curent migrator specific al mobilităților internaționale românești, vom împrumuta acest termen, cu precizarea că el soluționează doar o parte a problemelor metodologice prezentate anterior, în sensul că, deși din punct de vedere metodologic introduce o distincție clară între imigranții temporari (care sunt rezidenți mai puțin de un an) și cei care au o rezidență de durată, el nu ne spune prea multe lucruri despre situația lor sociologică de migranți. Aceasta pentru că indivizii pot fi incluși în situația de *migrație incompletă* (Okólski, 2001), deci sunt persoane care își păstrează anumite legături cu țara de origine (de exemplu, investesc în gospodăria de acasă în perspectiva unei eventuale reîntoarceri), lăsând deschisă opțiunea reîntoarcerii viitoare sau sunt persoane care sunt în curs de realizare a proiectului lor de relocare definitivă. Pe de altă parte, formele juridice prin care oamenii dobândesc un status de imigrant, ce le permite rezidența susținută, rămân specifice fiecărui stat național. Astfel, ajung să fie considerate împreună situații legal-administrative variate, prin care rezidența cetățenilor străini este legalizată, pierzându-se deci foarte multe informații ce ar putea nuanța în sens sociologic concluziile referitoare la numărul imigranților. Oricum, dintre datele la care am avut acces, acestea sunt cele mai sintetice și mai elaborate metodologic, permițând o comparație în timp a practicilor de mobilitate internațională a cetățenilor români. Ele reflectă o dinamică generală a migrației internaționale a cetățenilor români de diverse categorii, cum ar fi: imigranții de origine română cu legături de serviciu în România, dar aflați la muncă pe perioade determinate (dar mai lungi de un an); imigranți care s-au conectat de mai mult timp cu piețele de forță de muncă ale unor state occidentale dezvoltate și își văd viitorul pe termen mediu în acele contexte economice; imigranții aflați la studii; aparținătorii oricăreia dintre categoriile menționate anterior. Oricum, este foarte probabil ca majoritatea lor să fie din categoria imigranților pe termen lung care încearcă să-și plaseze pe termen mediu forța lor de muncă (și inclusiv existența socială) pe piețele de forță de muncă din țările occidentale dezvoltate economic, respectiv aparținătorii lor.

1. Inclusiv țări cum ar fi Cehoslovacia (mai târziu, Cehia și Slovacia), Ungaria, Polonia, Coreea, Polonia, Mexic.
2. De fapt, datele provin din anii apropiați de anul 1990. Astfel, multe țări au raportat numărul de imigranți din 1991, iar unele chiar din 1992.
3. Date provenite de la Banca Mondială, extrase dintr-o bază de date agregată în cadrul proiectului *International Migration and Development*, baza de date *Bilateral Migration Database 1960-2000* <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTPROGRAMS/EXTINTERNATIONAL/0,,contentMDK:22691826&pagePK:64168182&ipiPK:64168060&theSitePK:1572893,00.html> (accesat pe 15 decembrie 2011).

Așa cum spuneam, numărul imigranților pe termen lung de origine română a crescut spectaculos începând cu 2002, datorită schimbării regimului migrator analizat mai anterior. După cum am mai menționat, stocul de aproximativ 286,8 mii de cetățeni români înregistrat în 1990 a crescut într-un deceniu cu 63%, ajungând la 469,3 mii de persoane. Însă creșterea din deceniul următor (2010, comparativ cu 2000) a fost remarcabilă, cu un număr de imigranți de origine română înregistrați de 2.769.053¹, volumul crescând deci de aproape șase ori. Accentuăm că această creștere se datorează doar parțial creșterii efective a propensiunii pentru mobilitate internațională a cetățenilor români („stabili” până atunci). Este logic să presupunem că cei care au fost implicați în practici circulatorii, în contextul transformărilor în regimul migrator ce reglementa mobilitatea internațională a cetățenilor români, și-au modificat strategiile migrației, renunțând la practicile circulatorii în favoarea unei stabilități pe termen mediu (sau mai lung).

7.5. Destinații

În ceea ce privește țările cele mai importante de destinație, ele s-au schimbat în funcție de regimul migrator în care mobilitatea internațională a cetățenilor români s-a desfășurat. În prima fază (1990-1993), principala destinație a fost Germania; cel puțin, în această țară au fost depuse cele mai multe cereri de azil de către cetățenii români, respectiv către această direcție s-au îndreptat etnicii germani, care au folosit instituția de imigrare preferențială pe bază de apartenență etnică, pentru a se reloca definitiv. Un segment comparabil mai mic, dar destul de însemnat ca volum, s-a îndreptat către Ungaria. Fiind o perioadă a prospectărilor, au fost tatonate mai multe regiuni (pentru micul trafic comercial sau pentru munci sezoniere), cum ar fi: Turcia, fosta Iugoslavie și Grecia. Acum a început migrația circulatorie a forței de muncă spre Ungaria și Israel, iar românii (mai norocoși) au apărut și în mai multe țări occidentale (Germania, Franța etc.). Către sfârșitul anilor '90 și începutul noului mileniu se produce o reorientare a fluxurilor migrației românești; cu toate că Germania rămâne atractivă, datorită controlului mai strict al emigrației (mai ales cea iregulară), românii caută alte locuri de destinație: Italia, Spania (dar și Portugalia, într-o anumită măsură). Foarte probabil că la început migrația către aceste destinații a fost în mare parte iregulară², dar, datorită schimbării politicilor de imigrare a acestor țări, a regularizărilor ce au precedat eliminarea obligativității vizelor pentru spațiul Schengen pentru români, din 2002, ele s-au constituit ca principalele două țări de emigrare a cetățenilor români după 2002 (vezi figura 1).

Astfel, numărul imigranților de origine română pe țări de rezidență în 2010 se prezenta ca în tabelul 4. Din totalul celor 2,7 milioane de români rezidenți legal de peste un an, aproape 60% sunt în Italia și Spania, aproape 25% în Ungaria, Israel, Statele Unite și Germania, cu stocuri de peste 50 de mii de persoane în Canada, Austria, Franța și Marea Britanie, iar 7,5% sunt împrăștiați în alte (relativ multe) locuri.

1. Date provenite de la Banca Mondială, extrase dintr-o bază de date agregată în cadrul proiectului *International Migration and Development*, baza de date *Bilateral Migration Matrix*, <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTPROGRAMS/EXTINTE RNATIONAL/0,,contentMDK:226918261pagePK:641681821piPK:641680601theSitePK:1572893,00.html> (accesat pe 15 decembrie 2011).
2. De exemplu, în 1998 se estima existența a cel puțin 17 mii de imigranți iregulari români în Italia (SOPEMI, 2001, p. 208).

Tabelul 4. Numărul emigranți lor din România în funcție de țările de rezidență

Tara	Numărul	Procentul
TOTAL	2.769.053	100%
Italia	813.037	29,4
Spania	810.471	29,3
Ungaria	189.055	6,8
Israel	182.099	6,6
Statele Unite	171.253	6,2
Germania	134.911	4,9
Canada	96.209	3,5
Austria	56.932	2,1
Franța	54.305	2,0
Marea Britanie	53.081	1,9
Alte țări	207.700	7,5

Sursa datelor : Banca Mondială, proiectul *International Migration and Development*, baza de date Bilateral Migration Matrix.

Există mai multe surse care confirmă o diferențiere a țărilor de destinație pe regiuni istorice a emigrării din România. Astfel, s-a identificat o prezență mai pronunțată a celor proveniți din Transilvania în Spania, respectiv a celor proveniți din Moldova în Italia (Metro Media Transilvania, 2008, p. 8).

7.6. Variațiuni în profilul sociologic al populației emigrate

La începutul anilor '90 emigrația înregistrată oficial în România era cu predominanță una familială sau de reunificare familială, așa cum se poate deduce din ponderea relativ ridicată a persoanelor mai în vârstă și a copiilor (vezi tabelul 5), precum și din ponderea relativ echilibrată pe genuri a emigranților.

Tabelul 5. Structura pe grupe de vârstă a populației emigrate oficial din România între 1990 și 1993 (%)

	1990	1991	1992	1993
Sub 18 ani	26,1	33,6	17,8	22,3
18-25 de ani	14,0	18,0	25,1	19,6
26-40 de ani	26,4	24,6	32,7	30,8
41-50 de ani	10,1	8,0	9,2	9,9
51-60 de ani	11,7	7,6	7,2	7,6
61 de ani și peste	11,7	8,2	8,0	9,8

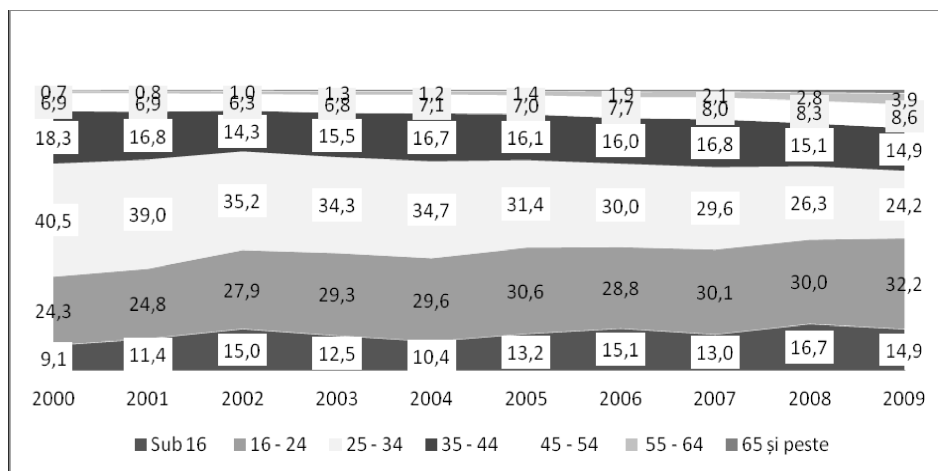
Sursa datelor : INSSE TEMPO ON-LINE.

În ceea ce privește alte forme neînregistrate ale emigrării din perioada aceasta, putem avansa doar presupuneri. Pornind de la caracterul speculativ al migrației (cereri de azil, prospectări de noi piețe de muncă etc.) și din exemplele furnizate de literatura de specialitate pentru cazuri mai mult sau mai puțin comparabile, considerăm că erau suprareprezentati bărbații și grupele de vârstă mai tinere.

Odată cu inițierea migrației circulatorii pentru muncă, la mijlocul anilor '90, profilul se schimbă parțial, în sensul că rămâne o anumită predominanță masculină¹, dar, pe lângă

1. În cadrul populației identificate că a participat între 1990 și 2003 cel puțin o dată într-o formă de mobilitate internațională cu scop lucrativ, 71% erau de sex masculin (Lăzăroiu, 2004, p. 23).

grupele de vârstă mai tinere, cei de vârstă medie (30-50 de ani) devin mai pronunțat angrenați în acest proces. Cu timpul, odată cu descreșterea riscurilor implicate de migrație (formarea rețelelor migratorii, apariția posibilităților de regularizare a statutului de imigrant în anumite țări, identificarea unor resurse de muncă rezervate forței de muncă feminine în industria turistică, servicii menajere etc.), crește ponderea femeilor în rândul emigranților din România (Strozza *et al.*, 2009, p. 150). La începutul noului mileniu, la nivelul stocului de imigranți români rezidenți legal, ponderea femeilor era de 53,2% din totalul migranților de origine română de peste 15 ani (Dumont *et al.*, 2010, p. 25). După 2002 apare o tendință pronunțată de întinerire a populației care emigrează din România, cel puțin după cum reflectă datele referitoare la structura pe grupe de vârstă a cetățenilor români care au obținut statut de rezident în Spania¹. După cum se poate observa din datele prezentate în figura 4, referitoare la structura pe grupe de vârstă a noilor imigranți români în Spania, în 2000, grupa de vârstă dominantă a fost de 25-34 de ani, dar pe parcursul primului deceniu al noului mileniu, grupa de vârstă dominantă devine populația cu vârsta cuprinsă între 16 și 24 de ani. Ponderea celor între 25-34 de ani descrește într-un deceniu de la 40,5% la 24,2%, iar a celor între 16 și 24 de ani crește de la 24,3% la 32,2%, în condițiile unei creșteri semnificative a volumului populației care dobândește dreptul legal de rezidență de la 17.435 în 2000 la 52.440 în 2009. Mai sunt de remarcat și alte schimbări, care, ca volum, nu sunt atât de semnificative, dar din punctul de vedere al fenomenului migrațional, sunt importante: creșterea ponderii copiilor (cei sub 16 ani), respectiv a celor mai în vârstă (peste 55 de ani) în rândul populației de cetățenie română care dobândește statut de imigrant în Spania.

Sursa datelor: statisticile Institutului Național de Statistică din Spania, http://www.ine.es/en/inebmenu/mnu_migrac_en.htm#1, accesat pe 24 aprilie 2011.

Figura 4. Structura pe grupe de vârstă a cetățenilor români care au dobândit statut de rezident în Spania

Creșterea ponderii tinerilor adulți (16-24 de ani) dovedește clar o schimbare de pattern migrator: crește atractivitatea migrației pentru cei care tocmai se integrează pe câmpul muncii (fără experiențe prealabile sau foarte limitate de muncă în România). Faptul este confirmat și de sondajele efectuate în cadrul populației de imigranți români din Spania și

1. Institutul Național de Statistică din Spania este singura instituție care comunică date defalcate pe grupe de vârstă ale celor care obțin statutul de rezident în această țară. În acest context, considerăm Spania un caz tipic și apreciem că nu sunt contraargumente majore pentru a extrapola tendințele reflectate de statisticile privind imigrarea în această țară la toată populația de migranți din România.

Italia (Metro Media Transilvania, 2007, 2008). Astfel, 29% dintre românii adulți care trăiau în Italia, respectiv 24% dintre cei care trăiau în Spania au fost inactivi (elevi, studenți, șomeri în căutarea primului loc de muncă), fără experiență semnificativă ca angajați înainte de a pleca din România. Acest fapt se constituie ca argument empiric pentru teza explicativă avansată mai sus, conform căreia migrația a devenit cu timpul un pattern preferat și agreat de tineri pentru a deveni activi pe piața forței de muncă.

Pe de altă parte, creșterea ponderii persoanelor sub 16 ani și a celor peste 55 de ani în populația de imigranți de cetățenie română semnaleză conturarea fenomenului de migrație subsidiară, de reîntregire a familiei, când o parte din aparținătorii inactivi (copii, eventual părinți) îi urmează pe cei de vârstă economic activă, plecați de mai mult timp din România.

În ceea ce privește tipul capitalului uman emigrat, avem la dispoziție câteva surse pe baza cărora putem face evaluări aproximative: datele statistice românești despre emigrare (referitoare la nivelul de școlaritate), datele statistice referitoare la structura pe nivel de școlarizare a imigranților din diferite țări de destinație, rapoartele bazate pe sondajele despre emigrarea din România, respectiv studiile despre migrația unor anumite categorii profesionale, cum ar fi, de exemplu, medicii.

Pentru deceniul 10, atât statisticile românești despre emigranții din România, cât și cele din țările de destinație majoră scot în evidență o pondere relativ ridicată a celor licențiați în populația de migranți de cetățenie română. Ilustrativ, prezentăm statisticile despre stocul de imigranți de cetățenie română din 1990, respectiv 2000 furnizate de Banca Mondială. Astfel, în stocul de cetățeni români rezidenți oficial în statele occidentale dezvoltate și unele state din Europa Centrală, ponderea celor cu diplomă universitară era de 29,6% în 1990, respectiv de 34,9% în 2000¹, în contextul în care ponderea celor cu diplomă universitară abia dacă ajungea în 2000 la o zecime din totalul populației țării.

Desigur, aceste date ne oferă doar o imagine limitată a structurii populației implicate în procese de migrație internațională din punctul de vedere al capitalului uman. Datele reflectă doar situația populației care a obținut un statut legal și a avut o rezidență susținută în anumite țări de destinație (imigranții pe termen lung). Ca atare, putem concluziona că, în deceniul 10, cei cu diplomă universitară, comparativ cu cei care aveau un nivel de școlaritate mai redus, aveau șanse mult mai mari de a deveni imigranți pe termen lung. Acest fapt a generat o pierdere semnificativă de capital uman calificat, la începutul noului mileniu stocul rezidenților de cetățenie română ridicându-se la 176,4 mii de persoane, mai mult de jumătate dintre ei fiind rezidenți în SUA (Prelipceanu, 2008, p. 77). Despre restul populației implicate în procesul de mobilitate internațională (circulatorie) avem la dispoziție datele din sondajele naționale. Astfel, pe parcursul deceniului 10, cetățeanul român tipic ce se angaja în asemenea procese de mobilitate avea studii medii (liceu, școală profesională), provenea dintr-un centru urban relativ mare, având o experiență de muncă (cu precădere muncitori calificați) anterioară angajării în diferite episoade migratorii (Lăzăroiu, 2004; Michalon, Nedelcu, 2010; Sandu, 2000b).

După schimbările privind regimul migrator din 2002, se conturează o altă tendință marcată de două aspecte specifice. Pe de o parte, implicarea în migrație a categoriilor ce dispuneau de un capital socioeducațional mai redus, tinerii cu studii medii, fără experiență profesională semnificativă, proveniți din zonele rurale ale unor regiuni defavorizate ale României (Sandu, 2005). Pe de altă parte, pe parcursul primului deceniu al noului mileniu, s-a deschis posibilitatea legalizării statutului de imigranți (și transformarea lor în imigranți pe termen lung) și pentru categoriile care dispuneau de un capital educațional mai redus.

Așa se face că în primul deceniu al noului mileniu, în contextul creșterii volumului cetățenilor români rezidenți ai altor state, este foarte probabil să fi scăzut ponderea celor

1. Calcule proprii; pentru sursa datelor, vezi n. 15, respectiv 14!

licențiați, fără ca aceasta să însemne neapărat și descreșterea (comparativ cu ultimul deceniu al mileniului trecut) a volumului licențiaților care s-au stabilit în alte țări.

Impactul reprezentat de pierderea capitalului uman este dificil de evaluat. Poate că exemplul cel mai relevant și mai pregnant îl reprezintă sectorul sanitar, considerabil afectat de migrația medicilor. De pildă, la turnura mileniului au fost înregistrați peste 5.000 de medici români care lucrau în străinătate (SOPEMI, 2007, p. 214), cifră ce reprezintă aproximativ o zecime dintre medicii activi din sistemul sanitar românesc la ora respectivă. Dat fiind faptul că primul deceniu al noului mileniu a reprezentat o creștere a cererii de personal medical calificat în țările occidentale dezvoltate, a crescut și numărul medicilor români plecați din România. Numai în 2007 (anul integrării europene a României), 10% dintre medicii activi din sistemul sanitar românesc au depus cerere de certificare a practicii medicale în România, necesară pentru a lucra într-una dintre țările Uniunii Europene, mulți fiind înregistrați în rândul medicilor practicanți din Franța, Marea Britanie sau Germania (Galan *et al.*, 2011, p. 452). Dacă privim această migrație în contextul indicatorilor de acoperire cu personal specializat a populației, putem avea o impresie despre impactul social al acestei migrații. Astfel, numărul mediu de medici la 10 mii de locuitori a fost în ultimul deceniu (2000-2010) de 33,3 la nivelul Uniunii Europene, pentru România cifra fiind de numai 19,2 (WHO, 2011, pp. 120, 124).

7.7. Perspective

Un studiu recent despre migrația din cadrul Uniunii Europene estima că emigrarea din România către statele Uniunii Europene va continua și în deceniul 2010-2020. Astfel, pentru 2017 s-a prognozat o creștere a volumului de emigranți de cetățenie română între 3,5 și 4,9 milioane, iar acesta numai pentru regiunea UE 15, deci statele Uniunii Europene de dinaintea extinderii din 2004 (Holland *et al.*, 2011, p. 103). Dat fiind că metodologia prognozei este discutabilă¹, sunt discutabile și cifrele, dar nu și contextul general schițat de autori: eliminarea unor limitări de circulație a forței de muncă din România, în contextul creșterii cererii de forță de muncă pentru nișele ocupaționale pentru care s-au „specializat” imigranții din România (servicii domestice, construcții, servicii din domeniul HoReCa² etc.). Probabil acest aspect va contribui la menținerea la cote relativ ridicate a emigrării forței de muncă din România.

Referințe bibliografice

- Alam, A., Murthi, M., Yemtsov, R., 2005, *Growth, poverty, and inequality: Eastern Europe and the former Soviet Union*, World Bank, Washington, DC.
- Anghel, G.R., 2009, „Schimbare socială sau dezvoltare? Studiu de caz într-un oraș din România”, în G.R. Anghel, I. Horváth (coord.), *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, Polirom, Iași, pp. 249-267.

1. Baza de calcul este numărul mediu al cetățenilor români care au obținut statut de rezident într-una dintre țările UE 15 în perioada 2004-2009. Totuși, trebuie luat în calcul faptul că aderarea României la UE în 2007 a fost un eveniment excepțional, rezultând un număr apreciabil de cetățeni români care și-au stabilit reședința în străinătate. Deci este foarte probabil ca oportunitatea reprezentată de schimbarea regimului migrator să fi fost cea care a generat numărul foarte mare de emigrări din România, iar o altă schimbare de amploare, cu un impact similar, este improbabilă pentru perioada analizată de autori.
2. Hoteluri, restaurante, cafenele.

- Appleyard, R., 2001, „International Migration Policies : 1950-2000”, *International Migration*, 39(6), pp. 7-20.
- Bade, K.J., 2004, „Legal and illegal immigration into Europe : experiences and challenges”, *European Review*, 12(3), pp. 339-375.
- Baldwin-Edwards, M., 2005, „Migration Policies for a Romania within the European Union : Navigating Between Scylla and Charybdis”, *Mediterranean Migration Observatory Working Paper*, 7, http://www.mmo.gr/pdf/publications/mmo_working_papers/MMO_WP7.pdf.
- Berevoescu, I., Stănculescu, M., 2003, „Households, Work and Flexibility. Country Contextual Reports : Romania”, în C. Wallace (coord.), *Research Report #2. Country Contextual Reports : Demographic trends, labour market and social policies*, vol. 2, HWF Research Consortium, pp. 295-349.
- Bilsborrow, R.E., International Labour, United Nations Population, 1997, *International migration statistics : guidelines for improving data collection systems*, International Labour Office, Geneva.
- Bines, C., 1998, *Din istoria imigrărilor în Israel*, Editura Hasefer, București.
- Bleahu, A., 2005, „Romanian Migration to Spain : Motivations, Networks and Strategies”, în D. Pop (coord.), *New Patterns of Labour Migration in Central and Eastern Europe*, Public Policy Centre, Cluj-Napoca, pp. 20-35.
- Boswell, C., 2003, „The ‘External Dimension’ of EU Immigration and Asylum Policy”, *International Affairs*, 79(3), Royal Institute of International Affairs, pp. 619-638.
- Boswell, C., Ciobanu, O., 2009, „Culture, utility or social systems? Explaining the cross-national ties of emigrants from Borsa, Romania”, *Ethnic and Racial Studies*, 32(8), pp. 1346-1364.
- Brubaker, R., 1995, „Aftermaths of Empire and the unmixing of peoples : historical and comparative perspectives”, *Ethnic and Racial Studies*, 18, pp. 189-218.
- Brubaker, R., 2009, „Migrațiile dezeterogenizării etnice”, în G.R. Anghel, I. Horváth (coord.), *Sociologia migrației. Teorii și studii caz românești*, Polirom, Iași, pp. 65-85.
- Brubaker, R., 2010, „Migration, Membership, and the Modern Nation-State : Internal and External Dimensions of the Politics of Belonging”, *Journal of Interdisciplinary History*, 41(1), pp. 61-78.
- Chirot, D., 1986, *Social Change in the Modern Era*, Harcourt, Brace Jovanovich, New York.
- Cingolani, P., 2009, *Romeni d'Italia : migrazioni, vita quotidiana e legami transnazionali*, Il mulino, Bologna.
- Collinson, S., 1996, „Visa Requirements, Carrier Sanctions, ‘Safe Third Countries’ and ‘Readmission’ : The Development of an Asylum ‘Buffer Zone’ in Europe”, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 21(1), pp. 76-90.
- Culic, I., 2010, „State of imagination : embodiments of immigration Canada”, *The Sociological Review*, 58(3), pp. 343-360.
- Culic, I., 2011, *Between States and Spaces : The Making of Ethnicity through Migration*, lucrare prezentată în cadrul celei de-a 16-a ediții a Annual World Convention, 14-16 aprilie, Columbia University, New York.
- Dăianu, D., 2001, *Winners and Losers in the Process of European Integration. A look at Romania*, Romanian Center for Economic Policies, București.
- Diminescu, D., 1996, „Deplasările oșenilor în străinătate, un nou model de migrație”, *Revista de Cercetări Sociale*, 2, pp. 16-33.
- Diminescu, D., 2005, „Assessment and Evaluation of Bilateral Labour Agreements Signed by Romania”, în OECD, *Migration for Employment : Bilateral Agreements at a Crossroads*, pp. 65-73.
- Diminescu, D., 2009, „Exercițiul dificil al liberei circulații : o introducere în istoria migrației recente a românilor”, în G.R. Anghel, H. István (coord.), *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, Polirom, Iași, pp. 45-64.
- Dumont, J.-C., Spielvogel, G., Widmaier, S., 2010, *International Migrants in Developed, Emerging and Developing Countries An Extended Profile*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers nr. 114.
- Earle, J.S., 1997, *Industrial Decline and Labor Reallocation in Romania*, The William Davidson Institute, Working Paper nr. 118.
- Earle, J.S. ; Pauna, C., 1998, „Long-term unemployment, social assistance and labor market policies in Romania”, *Empirical Economics*, 23(1), pp. 203-235.

- Elrick, T.I.M., Ciobanu, O., 2009, „Migration networks and policy impacts: insights from Romanian-Spanish migrations”, *Global Networks*, 9(1), pp. 100-116.
- European Committee on Migration, 1996, *Temporary migration for employment and training purposes report and guidelines*, Council of Europe, Strasbourg.
- Fassmann, H., Reeger, U., Sievers, W., 2009, „Statistics and reality concepts and measurements of migration in Europe”, <http://public.eblib.com/EBLPublic/PublicView.do?ptiID=474233>.
- Ferro, A., 2004, „Romanians Abroad: A Snapshot of Highly Skilled Migration”, *Higher Education in Europe*, 29(3), pp. 381-392.
- Freeman, G.P., 1992, „Migration Policy and Politics in the Receiving States”, *International Migration Review*, 26(4), pp. 1144-1167.
- Galan, A., Olsavszky, V., Vlădescu, C., 2011, „Emergent challenge of health professional emigration: Romania's accession to the EU”, în M. Wismar, C.B. Maier, I.A. Glinos, G. Dussault, J. Figueras (coord.), *Health Professional Mobility and Health Systems. Evidence from 17 European countries*, The European Observatory on Health Systems and Policies, pp. 449-478.
- Georgescu, V., 1995, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Humanitas, București.
- Ghețau, V., 2009, „Evoluții demografice care pot accentua riscurile sociale”, în M. Preda (coord.), *Riscuri și inechități sociale în România*, Polirom, Iași, pp. 277-287.
- Gödri, I., 2009, „Nemzetközi vándorlás”, în J. Monostori, P. Óri, E.S. Molnár, Z. Spéder (coord.), *Demográfiai portré, 2009*, Budapest: Központi Statisztikai Hivatal – Népeségutományi Kutatóintézet, pp. 119-113.
- Hailbronner, K., 1994, „Asylum Law Reform in the German Constitution”, *American University International Law Review*, 9(4), pp. 159-179.
- Holland, D., Fic, T., Rincon-Aznar, A., Stokes, L., Paluchowski, P., 2011, *Labour mobility within the EU – The impact of enlargement and the functioning of the transitional arrangements*, National Institute of Economic and Social Research, Londra.
- Horváth, I., 2005, „Változó környezet állandósuló trendek?”, în I. Horváth (coord.), *Erdély és Magyarország közötti migrációs folyamatok*, pp. 9-132, Scientia Kiadó, Kolozsvár.
- Horváth, I., 2007, „Country profile Romania”, *Focus Migration country profiles*, 9, septembrie, pp. 1-10.
- Horváth, I., 2008, „The Culture of Migration of Romanian Youth”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(5), pp. 771-786.
- Horváth, I., Anghel, G.R., 2009a, „Introducere”, în G.R. Anghel, H. István (coord.), *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, Polirom, Iași, pp. 13-44.
- Horváth, I., Anghel, G.R., 2009b, „Migration and Its Consequences for Romania” *Südosteuropa*, 57, pp. 386-403.
- Ioanid, R., 2005, *Răscumpararea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România și Israel*, Polirom, Iași.
- Lăzăroiu, S. (coord.), 2004, *More Out' than In' at the Crossroads between Europe and the Balkans*, vol. IV, International Organization for Migration, Viena.
- Linz, J.J., Stepan, A., 1996, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, The John Hopkins University Press, Baltimore.
- Macours, K., Swinnen, J.F.M., 2008, *Rural and Urban Poverty Differences in Transition Countries*, *World Development*, 36(11), pp. 2170-2187.
- Massey, D.S., 1990, „Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration”, *Population Index*, 56(1), pp. 3-26.
- Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J.E., 1993, „Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, *Population and Development Review*, 19(3), pp. 431-466.
- Metro Media Transilvania, 2007, *Comunitatea românească în Italia: condiții sociale, valori, așteptări. Studiu sociologic*, Agenția pentru Strategii Guvernamentale.
- Metro Media Transilvania, 2008, *Comunitatea românească în Spania: condiții sociale, valori, așteptări. Studiu sociologic*, Agenția pentru Strategii Guvernamentale.
- Michalon, B., Nedelcu, M., 2010, „Introduction: Histoire, constantes et transformations récentes des dynamiques migratoires en Roumanie”, *Revue d'Etudes Comparatives Est-Ouest*, 41(4), pp. 5-28.

- Mueller, C., 1999, „Escape from the GDR, 1961-1989 : Hybrid Exit Repertoires in a Disintegrating Leninist Regime”, *The American Journal of Sociology*, 105(1999/3), pp. 697-735.
- Münz, R., 2002, „Das Jahrhundert der Vertreibungen”, *Transit*, 23, pp. 132-155.
- Münz, R., Ohliger, R., 2001, „Migrations of German people to Germany : a light on the German concept of identity”, *The International SCOPE Review*, 6(2001/3).
- Office of Immigration Statistics, 2011, *2010 yearbook of immigration statistics*, Dept. of Homeland Security, Office of Policy, Office of Immigration Statistics, Washington, D.C.
- Okólski, M., 2001, „Incomplete Migration. A New Form of Mobility in Central and Eastern Europe. The Case of Polish and Ukrainian migrants”, în C. Wallace, D. Stola (coord.), *Patterns of migration in Central Europe*, Palgrave, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York, pp. 105-128.
- Poledna, R., 2001, *Sunt ut sunt. Aut non sunt ? Transformări sociale la sașii ardeleni, după 1945*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- Potot, S., 2000, „Mobilités en Europe : étude de deux réseaux migratoires roumains”, *Sociologie Românească*, 2 (2000), pp. 101-120.
- Poulain, M., Perrin, N., Singleton, A., Project, T., 2006, *THESIM : towards harmonised European statistics on international migration*, Presses Universitaires de Louvain, Louvain-la-Neuve.
- Prelipceanu, R., 2008, „The New Migration Patterns of Educated Romanians to the EU : what Challenge for the Individuals and for the Nation-State?”, *Romanian Journal of European Affairs*, 8(4), pp. 75-87.
- Radu, C., 2001, „De la Crângeni-Teleorman spre Spania : antreprenoriat, adventism și migrație circulatorie”, *Sociologie Românească*, 1-4/2001, pp. 215-231.
- Ricci, A., 2010, „România : migrație și muncă în Italia înainte și după aderarea la UE”, în F. Pittau, A. Ricci, L.I. Timiș (coord.), *Românii din Italia între respingere și acceptare*, Idos & Sinnos, pp. 14-28, Roma.
- Ronnas, P., 1996, „Romania : Transition to Underdevelopment ?”, în I. Jeffries (coord.), *Problems of economic and political transformation in the Balkans*, Pinter, New York, pp. 13-32.
- Rotariu, T., 2003, *Demografia și sociologia populației. Fenomene demografice*, Polirom, Iași.
- Sandu, D. (coord.), 2006, *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor. 1990-2006*, Fundația pentru o Societate Deschisă, București.
- Sandu, D., 2000a, „Migrația circulatorie ca strategie de viață”, *Sociologie Românească*, 2/2000, pp. 5-29.
- Sandu, D., 2000b, „Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar”, *Sociologie Românească*, 3-4/2000, pp. 5-50.
- Sandu, D., 2005, „Emerging Transnational Migration from Romanian Villages”, *Current Sociology*, 53(4), pp. 555-582.
- Serban, M., Grigoras, V., 2000, „The 'Dogeni' from Teleorman at Home and Abroad. A Study on Circular Migration to Spain” *Sociologie Românească*, 2/2000, pp. 92-120.
- SOPEMI, 1994, *Trends in International Migration. Continuous Reporting System on Migration Annual Report 1993*, Organization for Economic Cooperation and Development.
- SOPEMI, 2001, *Trends in international migration : Continuous reporting system on migration. 25th annual report, 2000 edition*, Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris.
- SOPEMI, 2004, *Trends in international migration : annual report 2003*, Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris.
- SOPEMI, 2006, *International migration outlook : annual report 2006 edition*, Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris.
- SOPEMI, 2007, *International migration outlook : annual report 2007 edition*, Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris.
- Stola, D., 1992, „Forced Migration in Central European History”, *International Migration Review*, 26(1992/2), pp. 324-341.
- Strozza, S., Paterno, A., Bernardi, L., Gabrielli, G., 2009, „Migrants in the Italian Labour Market : Gender Differences and Regional Disparities”, în H. Stalford, S. Currie, S. Velluti (coord.), *Gender and migration in 21st century Europe*, Ashgate, Farnham, Surrey, Burlington.

- Tismăneanu, V., 1997, „Romanian exceptionalism? Democracy, ethnocracy, and uncertain pluralism in post-Ceausescu's Romania”, în K. Dawisha (coord.), *Politics, power, and the struggle for democracy in South-East Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 403-451.
- Tompea, A.D., Năstuța, S., 2009, „Romania”, în H. Fassmann, U. Reeger, W. Sievers (coord.), *Statistics and reality: concepts and measurements of migration in Europe*, Amsterdam University Press, Amsterdam, pp. 217-232.
- UNCHR, 2001, *Asylum Applications in Industrialized Countries 1980-1999*, United Nations High Commissioner for Refugees – Population Data Unit. Population and Geographical Data Section, Geneva.
- Varga, Noemi, 2011 „Românii, cel mai mare grup de muncitori sezonieri din Germania”, *Adevărul*, 7 iunie, <http://www.adevarul.es/stiri/romani-lume/romanii-cel-mai-mare-grup-muncitori-sezonieri-germania> (accesat pe 15 decembrie 2011).
- WHO, 2011, *World health statistics 2011*, World Health Organization, Geneva.